

Доценко В. О. Политика царской власти в отношении евреев украинских губерний Российской империи в период Первой мировой войны

Статья является попыткой проанализировать некоторые аспекты политики царского режима в отношении еврейского населения украинских губерний Российской империи в период Первой мировой войны. Определены причины ксенофобских и антисемитских проявлений среди военных и гражданских чиновников и простых подданных Его Императорского Величества. В статье прослежено политику царских властей в отношении еврейского населения прифронтовой полосы во время Первой мировой войны. В частности, значительное внимание уделено принудительному переселению евреев и роли военного командования в этих процессах. В статье делается попытка проанализировать характер и последствие этих процессов.

Ключевые слова: евреи, общественные организации, погромы, выселения, благотворительность.

Docenko V. O. Politics of tsar's power is in relation to the Jewish population of the Ukrainian province Russian empire in the period of First world war.

This article is attempt to analyse some aspects of policy of an imperial mode concerning the Jewish population of the Ukrainian provinces of the Russian Empire during World War I. To determine the reasons of xenophobic and anti-Semitic manifestations among military and civil by the official and simple citizens of his Imperial Majesty. The article traces the Russian government policy towards Jewish population on the ont zones during World War I. Special attention is paid to the role of the Russian military command in the processes of the forced expulsion. The article attempts to analyze the character and consequences of these processes. The point of this article is researching work of the public organizations which helped Jewish people suffering from the war in Eastern Galicia in 1914-1917: Jewish Committee for the Relief, Central Jewish Committee for the Relief of Victims of War, South-Western Committee of the All-Russian Union of Zemstvos etc.

Keywords: Jews, public organizations, riots, eviction, charity.

УДК 061.237(437+477)"1880/1914"

Я. А. Бойчук

ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЧЕХІВ В УКРАЇНІ (1880–1914 рр.)

Стаття присвячена комплексному дослідженню процесу становлення, розвитку та особливостей функціонування чеських громадських об'єднань на українських землях у складі Російської імперії в 1880-1914 рр. Доводиться, що становлення чеських товариств, на відміну від титульної нації, мали свій шлях розвитку, побудований на звичаях та історичних традиціях. Досліджено діяльність культурно-просвітніх організацій чехів. Розкрита їх структура, форми роботи та взаємодія з державою. В ході дослідження виявлені основні напрямки роботи філантропічних організацій чехів. Охарактеризовано особливості ведення господарства етнічних організацій на кооперативних засадах. Показано внесок чехів-колоністів до соціально-економічного та культурного розвитку України. Зроблено висновок, про достатньо високий рівень самоорганізації українських чехів, що відіграло важливу роль у збереженні їх як нації в умовах еміграції.

Ключові слова: національні меншини, громадські об'єднання, благодійні організації, культурно-просвітні товариства.

Вдосконалення та розвиток політичної системи України, приведення її до європейського стандартів потребують певних змін у правовому статусі громадських об'єднань. У цій сфері ведеться активна законотворча і законопроектна робота. Про це свідчить прийняття Закону України 19 квітня 2012 р., який був введений в дію з 1 січня 2013 р. Так як етнічна палітра України включає в себе понад 134 представників різних національностей, громадські об'єднання етноменшин є невід'ємною складовою інституту громадянського суспільства. В Україні діє близько 800 громадських організацій національних меншин. Це змушує нас звернутися до історичного досвіду діяльності громадських об'єднань етноменшин в дореволюційний період.

Мета полягає у комплексному дослідженні процесу становлення, розвитку та особливостей функціонування чеських громадських об'єднань на українських землях у складі Російської імперії у другій половині XIX – поч. XX ст.

Українські дослідники активно вивчають проблему етнонаціональних відносин. Серед найбільш змістовних досліджень необхідно виокремити дисертації Шпиталенко Г.А [1], Волкова С.А.[2], Курінна М.А. [3], та ін.. Питання громадського життя чехів на різних етапах їх історії на українських землях обговорювались на регіональних наукових конференціях в м. Дубно присвяченій 60-річчю репатріації чехів на етнічну Батьківщину, 18 травня 2008 р. [4]. Проте змістовні дослідження, які б комплексно висвітлювали генезу та еволюцію чеської громадської ініціативи у другій половині XIX – початок XX ст. відсутні.

У другій половині XIX ст.. активно починають виникати громадські об'єднання етноменшин. Вони, як суспільне явище зародилися і розвивалися на тлі й у тісному взаємозв'язку з суспільно-політичними, соціально-економічними, культурно-освітніми процесами, які відбувалися в Україні в другій половині XIX – на початку XX століття. Серед них, були створені і громадські об'єднання чехів.

В чеських колоніях було розвинуте громадське життя. Значна заслуга в цьому належить чеським вчителям, музикантам і навіть пожежникам. Колізія культурницького поступу громадськості чеської общини полягала в тому що, першими товариствами стали пожежні команди, у вільний час всю свою увагу приділяли влаштуванню театральних вистав, забав, урочистих свят. Їх музичні колективи першими репрезентували чеську культуру на Україні. В чеських громадських акціях: в театральних виставах, танцювальних вечорах, слуханнях музики охоче приймало участь і місцеве населення. Згідно статуту пожежники повинні були ліквідувати не лише результати надзвичайних ситуацій, але й займатися просвітництвом. Такі команди формувалися практично в кожному селі. Особливу увагу чеські пожежники приділяли музичним засобам впливу на людей. Ще й досі старожили по селах пам'ятають чеські оркестри. Наприклад, у с. Ульбарів Дубенського айону при нагоді згадують умілого сільського коваля й віртуозного капельмейстера Йосефа Неймана [5, с.28]. Організовані на добровільних засадах, пожежні товариства дбали не лише про безпеку односельців, але й про духовний розвиток.

Молода генерація чехів прагнула відчутти себе частиною європейської цивілізації, відкидаючи національну меншовартість. Вона охоче приймала участь в аматорських драмгуртках, в яких ставились комедії і історичні драми. Можна лише дивуватися, звідки молодь брала бажання і час для культурної діяльності, якщо враховувати, що більшість чехів були землеробами. Які виснажливо працювали весь рік, за винятком зими та перед жнивими.

Зародження модернізму наприкінці XIX ст. внесло новий зміст у поняття "спортивна культура". В Україні створюються спортивні товариства, серед них, одним з перших був "Сокіл" серед чеських емігрантів на Волині. У 1870 р. вони вже діяли в чеських колоніях Мирогоща й Семидуби Дубенського повіту. Почесним старостою товариства в с. Мирогоща був двадцятирічний син Київського генерал-губернатора Д. Дондуков-Корсаков, начальником – учитель В.Свобода. Всього 22 члени товариства постійно вивчали нові вправи [6, с.81]. З вільними вправами згодом їздили на все чеські спартакіади до Праги.

Вищезгадане товариство в 1907 р. з'явилося в Києві, а згодом здобуло популярність серед чеського населення України. Так, у 1910-1914 рр. його філії були організовані у Дубно, Житомирі, Рівному, а 27 лютого 1912 р., з дозволу Волинського губернатора була відкрита філія товариства «Сокіл», яка почала діяти в с. Квасиліві Володимир-Волинського повіту [7, с.66]. В 1912 році було створено Союз слов'янського сокілізму. Саме того року представники Волинського гімнастичного товариства «Сокіл» стали учасниками Всеслов'янського злету у Празі. Житомирська організація, яка нараховувала 70 членів, мала відділення у Квасиліві та Здолбуніві, культивувала гімнастику і фехтування, проводила велику роботу з патріотичного і фізичного виховання, приймала участь у всеросійській виставці 1913 р. у Києві. Члени товариства мали спортивну форму і значок, бібліотеку з 18 книг. Кошти склалися із членських внесків та прибутків від концертів і вечорів. Заняття проходили чотири рази на тиждень. У товаристві був лікар, який проводив огляд всіх спортсменів перед заняттям [8, с.154]. Спортивні товариства, засновані на чеській національній основі, стали досить вагомим чинником становлення і розвитку громадського життя колоністів. Завдяки різноманітним формам роботи чеські товариства "Сокіл" виховували свідомого, фізично здорового населення, сприяли захисту чеської історії, культури від асиміляторської політики російського уряду.

Окремим напрямком громадської ініціативи стали організації культурно-просвітницького характеру. В 1870-х роках в чеських поселеннях виникають своєрідні клуби. На спільних зібраннях, де можна було почитати газети, журнали, послухати оркестр, подивитись виставу [9, с.102]. Із заснуванням перших чеських колоній на Україні поширилася слава про чехів, як про чудових музикантів. В багатьох сім'ях діти грали з дитинства на різних музичних інструментах. Тому чи не першими громадсько-культурними осередками в чеських селах стали самодіяльні оркестри. Багато бідняків-чехів грою на весіллях, у неділю та під час різних свят поповнювали бюджет своєї родини. У 1877 р. в Житомирі діє музичне товариство його очолював Е. Несвадба, знаменитий музикант та мистецтвознавець, діяльність якого розвивалася успішно протягом кількох років.

Значна кількість товариств, які мали профільний культурно-просвітницький характер, були організовані чехами в Києві. Першим було утворено Чесько-Слов'янське товариство "Бесіда". 1 січня 1891 р. було надіслано прохання директора Києво-Печерської гімназії В'ячеслава Петра у листі до Київського генерал-губернатора, про затвердження статуту заснувати товариство Бесіда, для просвітницького розвитку чехів не лише у Києві, а й усіх чеських колоністів в Україні [10, арк.1]. Було надіслано сім проектів, в яких головною метою виступало надання допомоги чеським колоністам, переважно тим хто проживав в Південно-Західному краї, для здійснення цих цілей планувалось будівництво православних церков, шкіл, піклування про сиріт та дітей з бідних сімей, видавництво книг для народного читання. Кожен член товариства вкладав по 10 крб., а також влаштування концертів, зібрань і вистав. Головною метою була підтримка останніх в релігійних прагненнях, які виражалась в приєднання до православної церкви «підтримка ця надзвичайно необхідна, через те що відбувається сильний вплив зі сторони католицьких ксьондзів, а з іншої, лютеранських емісарів, які сприяли переходу колоністів в лютеранство». У 1880-х рр. чехи мало говорили по-російськи, а чехи-католики швидко навчались польської мови, тому що мали постійні стосунки з польським католицьким духовенством і поляками взагалі.

Чехами підкреслювалось необхідність створення товариства для користі політики царського уряду, що відповідало б триєдиному гаслу Російської імперії – «Самодержавство, православність, народність». Будівництво церков православними чехами, католиками або колишніми католиками, які прийняли православ'я, прямо дадуть відсіч звинуваченням проти російської адміністрації, яка змушує переходити в православ'я, змінюючи віру предків. Побудована церква буде у веденні єпархіального начальства, яке може туди призначити розумного російського священика. Школи також будуть здійснювати навчання за програмою затвердженими Міністерством народної освіти [11, арк.4].

Чехи розуміли необхідність освіти для матеріального благополуччя. На їх історичній Батьківщині, в Богемії чехи грамотніші. Існувала в кожному населеному пункті школа, тому чехи в Україні були незадоволені недостатньою їх кількістю, затвердженими Міністерством народної просвіти. Подібні національні товариства набували широкого розмаху діяльності в Німеччині, Австрії. Членські внески дуже малі, тому товариства розростались в декілька тисяч, приймаючи демократичний характер. Голова товариства і його замісник затверджувався губернатором на один рік, при цьому щодо обмежень створення не могло бути підозр в політичному плані. Наводилися приклади, скільки всього було побудовано на національні пожертвування в Австрії. Там всі освічені читають газети, чехи в містах і селах користуються хорошими статками, внаслідок поширення освіти. Редактор «Народні Листи» наголошував «чехам не потрібна матеріальна підтримка від Росії, але необхідна моральна підтримка» [12, арк.6].

Чехи в цей період жили думками про свою історію, яка пов'язана більше зі сходом, ніж заходом. В 1906 р. в Лодзі випущена чесько-російська газета, в якій висвітлювалось життя чехів на Волині. Цей місячник видавався чеським освітнім товариством «Єднота». Товариство створювали бібліотеки, організовували лекції, курси для неписьменних. Агітувало за створення школи в Лодзі.

Зазначені події відбулися на тлі обговорення ставлення національних меншин до політики Російської імперії. Німецькі, єврейські газети, палаючи ненавистю до Росії, цитували, «росіяни притісняють національні меншини, примушуючи забути рідну мову, змушуючи змінювати релігію». Чехи на відміну від інших етноменшин підтримували загальнослов'янську ідею. Проте і чехи не знайшли підтримки для діяльності своїх товариств. Прикладом стало звернення 24 січня 1879 р. з проханням на створення Чеського благодійного товариства. В склад організації входило 11 чол. - І.Клава, Е.Шуберт, І.Лянда, Ф.Шиманека та ін. Метою товариства передбачалось подання будь-якої допомоги, позики, тимчасово або постійно проживаючим в Києві чехам та піклування про отримання ними освіти. Учасники зобов'язувались вносити одночасно по 50 коп., для створення запасних капіталів і потім вносити по 20 коп. щомісяця. [13, арк. 2]. Відсотки планувалось використовувати на позики і допомогу. Хоча Міністерство іноземних справ не зустріло перешкод для реєстрації, генерал-губернатор Київського, Волинського та Подільського губернаторства знайшов безкорисним створення подібного товариства, так як члени товариства не проживають в Києві, стверджував «членський внесок занадто низький, що не дозволить товариству формувати запасний капітал». Було надіслано пояснення, що їх фінанси незначні, самі вони ще не адаптувалися до місцевості. Крім цього, було відстежено, де проживають члени товариства, де працюють, виявилось, що більшість з них працює на службі при Києво-Брестській залізній дорозі по технічній частині. Прохання розглядалось до 1883 р. і завершилось відмовою про відкриття.

8 жовтня 1887 р. побачив світ закон «Про підпорядкування іновірських шкіл Південно-Західного краю відомству Міністерства Народної Просвіти», яке передбачало поширення дієвого контролю, формування навчальних програм відповідно до загальноросійських вимог, введення російської мови викладання [14, с. 432]. Труднощі виникли відразу, вчителі-чехи не володіли чеською мовою, потрібно було організувати курси. Зростала необхідність фінансової підтримки чеських шкіл та їх будівництва. На ці проблеми відреагували організації Волинської губернії, Волковийське чеське товариство, яке виділило на школу 245 руб. в рік і близько трьох десятин землі, взяло на себе опалення, ремонт і страхування школи, та Кобчинське товариство – 250 руб., 2 десятини землі та придбало для школи будинок [15, с.191].

Поширення культурно-просвітницького руху спостерігалось і в Київській губернії. 19 вересня 1907 р. у Києві було зареєстровано статут Чеського благодійного й освітнього товариства імені Я.А. Коменського. Основною метою цього товариства було сприяння розповсюдженню освіти між чехами та надання їм матеріальної допомоги. Як визначалось статутом для досягнення мети по мірі розвитку своїх засобів могло: а) засновувати притулки, лікарні, гуртожитки, їдальні, школи, училища та інші навчальні заклади; б) отримало право на проведення масових публічних заходів: лекцій, вистав, музичних і танцювальних вечорів, благодійних базарів, екскурсій тощо; друкувати періодичні видання для народного читання [16, арк. 19]. На увагу заслуговує положення про місцеву шкільну раду, що мав клопотатися виключно шкільними питаннями та отримував право делегувати свого представника до Центрального комітету товариства [17, арк.1]. Головою товариства було обрано чеського підприємця, мільйонера Г. Ідржішека.

В перші роки після відкриття, головні зусилля товариства було спрямовано на відкриття у Києві чеської школи, задля чого протягом вересня-жовтня провело благодійну компанію по збору вкрай необхідних задля національного освітнього закладу коштів. Останні були використані для переобладнання під школу орендованого приміщення на 2-й Дачній лінії. Попечитель Київського навчального округу вже 19 жовтня дав дозвіл на відкриття «приватного училища 3-го розряду для хлопчиків-чехів Ярослава Боучека», а через кілька днів тут розпочалося навчання. Враховуючи національно-культурні запити співвітчизників, серед інших загальноосвітніх дисциплін в училищі викладалися чеська мова, якою учні користувалися у навчальному процесі й позаурочний час [18, арк.4].

Товариство Я.А. Коменського постійно клопоталося справами чеського училища, надаючи закладу підтримку, насамперед грошову, кошти для якої збиралися в ході проведення благодійних акцій. З ініціативи товариства у Києві було організовано фонд чеської школи і громадський комітет, до складу якого увійшли відомі чеські підприємці Г. Ідржішек, А. Дуда, А. Шварц. Протягом 1910-1911 років на шкільні потреби комітетом було зібрано кілька тисяч карбованців, які планувалось використати для купівлі землі під будівництво шкільного приміщення та іншого [19, арк.4]. Цілеспрямована діяльність педагогічного колективу та всебічна підтримка училища чеською громадою сприяли його перетворенню в авторитетний навчальний заклад, в якому у 1913-1914 навчальному році навчалось біля 100 дітей і працювало 3 вчителі.

Важливим напрямком діяльності чеського товариства була розповсюдження чеської мови й здобутків національної культури серед чеських селян колоністів в Україні. Культ святого письма мав велике значення для поширення освіченості у різних верствах населення. На відміну від попередньої латинської школи широкого розповсюдження набуває навчання рідною мовою, яка проникає і утверджується у всіх сферах суспільного життя, завдяки чому, чехи наприкінці XIX ст. чехи стали одним з найосвіченіших народів Європи. З цією метою у 1911 р. члени товариства неодноразово виїздили у місця компактного проживання чехів на Волинь, Київщину, Поділля та Південну Україну, а з 1912 року для ознайомлення чеської меншини й української громадськості Києва і провінції із кращими творами чеських і слов'янських письменників товариство організувало пересувну чеськомовну бібліотеку. А вже з 1913 р. в Києві постійно працювала чеська бібліотека, послугами якої користувалися усі бажаючі [20, арк.2].

Також товариство співпрацювало із чеськомовними часописами. Видавнича робота чеських товариств була органічною складовою їхньої діяльності. Одним із них був тижневик «Російський чех». Видавався він у Києві. Його редакція знаходилася в готелі «Прага». Редактором і видавцем газети був член товариства, обраний старостою київського «Сокола» підприємець, адвокат В. Вондрак. На сторінках тижневика, що видавався чеською мовою, містилися повідомлення про діяльність товариства Я.А. Коменського, політичні, господарські та культурні огляди, які присвячувалися як подіям у Російській імперії в цілому, так і становищу чеських переселенців зокрема [21, с. 2]. Також публікували звіти товариства, що служило ознайомленню громадськості із діяльністю товариства та попередженню можливих інсинуацій щодо зловживання членів правління громадськими коштами [22, арк.3].

Хоча чеська національна громада на українських теренах мала достатньо матеріальних проблем, але українські чехи прагнули до розвитку просвітницьких організацій. Сім'ї чехів жили із заробітків. Виховували по декілька дітей і вдови. Наприклад, у колонії Низичів Волинської губернії Ганна Іванівна Грушка, 43 роки, австрійська громадянка, мала п'ять дітей віком 5-14 років і займалася власним господарством. Павліна Іванівна Фіршова з цієї ж колонії, 45 років, австрійська піддана, виховувала п'ять дітей віком 8-17 років, займалася власним господарством, а діти допомагали їй [23, с.7]. За своїм соціальним становищем чеські переселенці були неоднорідні. Царська адміністрація ділила їх на тих, що «мали матеріальні кошти» і «більш терплячих нужду». Загалом же чехи були більш заможними, ніж корінне населення. Проте, чеське населення потребувало матеріальної підтримки про це свідчить створене у 1909 р. в Житомирі Чеське товариство допомоги бідним.

Певна специфіка характеризувалась чеським благодійним рухом на півдні України. У 1882 р. чехи Одеського повіту неодноразово звертаються про заснування чеського благодійного товариства. Був розроблений статут «Товариства допомоги бідним Чехо-слов'янам». Діяльність цього товариства була дозволена циркуляром міністра внутрішніх справ від 16 червня 1897 року. Головою «Чеської бесіди» був обраний Р.Мрачек. Метою благодійного товариства було сприяння матеріального покращення найбідніших чехів в районах Херсонської губернії. Крім того, розвиток освіти завдяки поширенню чеської літератури та проведення культурно-масових заходів [24, с.353].

Дані організації та діячі перебували під пильним наглядом жандармських установ. Усі зібрані відомості подавали під грифом таємно. Як в українських організаціях, так і чеських вишукували «політично неблагонадійних» осіб. Разом із тим архівні документи свідчать, що не завжди Волинським чехам-переселенцям вдавалося реалізувати свої прагнення до об'єднання і взаємопідтримки. У м. Здолбуніві, поміж усіма містами Волинської губернії, де чехів проживало найбільше, а саме 2219 чол., що становило 21% всього міського населення, що пояснює концентрацію навколо Здолбунова значної кількості чеських поселень [25, с.67]. У 1906 р. урядовцями було відмовлено в реєстрації Здолбунівському чеському благодійному й просвітницькому товариству, хоч воно переслідувало досить благородну мету, а саме "допомагати співвітчизникам у наданні їм необхідної освіти, відкривати лікарні, притулки, дешеві їдальні, влаштовувати дитячі садки, школи, засновувати бібліотеки, видавати журнали", оскільки чиновників насторожило те, що в статуті майбутнього товариства йшлося про прагнення "об'єднати чехів на основі винятково їх національних інтересів.

Чехи славились працелюбством і завзятістю. У становленні і розвитку хмелярства велика заслуга належить саме чеським колоністам. Вони домоглися високого рівня агротехніки і культури землеробства, зокрема у вирощуванні хмелю. У кінці XIX ст. 70% посівних площ хмелю Росії припадало на Волинь. Розширення площ хмелю і попит на нього вимагало наукових засад його культивуваці. Крім того, необхідно було здійснювати чітку організацію закупівлі та реалізації хмелю. Задля цього, в Житомирі при Волинському відділенні імператорського Російського товариства садівництва у 1896 р. було утворено відділення хмелярства, яке згодом 1902 р. було перейменовано у Волинське товариство хмелярства [26, с.55]. Товариство хмелярів організувало щорічні виставки та хмелярні ярмарки, налагоджували зв'язки із вітчизняними та закордонними експортерами хмелю. Серед засновників товариства були відомі землевласники Волині С. Уваров, С.Люба-Радзимінський, В.Казин, В.Зайцев, М.Нейман, І.М. Шоунард, Е.В.Малі. Головою товариства був І.І. Засухін. До числа членів товариства приймалися російські піддані, що володіли на території Волинської губернії на правах власності або оренди хмелеплантаціями, а також власники та утримувачі пивзаводів. Про високий рівень роботи товариства свідчить видавництво в 1911 р. щомісячного журналу «Листок Хмелевода», що також сприяло прогресивному розвитку хмелярства. Товариство всіляко сприяло удосконаленню і розвитку хмелярства в губернії, а також налагодженню торгівлі хмелем. Ним влаштовувалися зразкові плантації хмелю, відкривалися відділення, склади. Товариство організувало в Житомирі виставки хмелю, запрошувало на них найвідоміших торгівців з-за

кордону нагороджувало їх учасників, видавало кредити власникам хмільників під майбутній продаж, надавало позики своїм членам. Часопис «Російський чех» також організував спілку «Чеських пивоварів» регулярно друкував матеріали про організацію спілку та гуртки тих, хто займався вирощуванням хмелю.

Успішне вирощування хмелю мало і Дубенське хмелярське товариство, засноване 1907 р. на терені Волинської губернії, яке допомагало хмелярам з агрономічних питань, збереження та збуту продукції. Воно здійснювало посередницькі функції зі страхування плантацій хмелю, видавали кредити, надавали позики. Кореспондент «Вільного економічного товариства» писав: « Спеціалістами з розведення хмелю вважаються колоністи чехи... Хміль який вони вирощують настільки якісний, що продається не лише в місцеві броварні, але і в Київ, Харків, Варшаву і навіть Австрію» [27, с.75].

Допоміжну роль при веденні сільського господарства відіграла система кредиту. В кінці XIX ст.. чехи створюють споживчі товариства та товариства зі збуту готової продукції. Ці товариства надавали позики з власних грошових фондів. У 1913 р. у чехів існувало чотири ощадно-позичкові товариства у Житомирі. В одному з них нараховувалось 817 членів з сумою кредиту 402075 рублів [28, с.54]. У 1911 р. товариство заснувало позикову касу, яка вже в перший рік свого існування мала 528 членів і видавала позики в обсязі 117 тис. крб.. Подібне товариство функціонувало в Дубні, у 1913 р. заснувало таку ж позикову касу. В тому ж році ощадно позичкове товариство з'явилося у Луцьку. Створена мережа ощадно-позичкових кас сприяла фінансуванню сільського господарства для закупівлі нової агротехніки, вищої якості сировини, будівництво складів та ін.. Завдяки діяльності організацій господарства чехів були зразковими, у них широко використовувалось наукові та технічні новації.

Таким чином, наведений вище матеріал свідчить про достатньо високий рівень самоорганізації чехів в Україні в другій половині XIX – початку XX ст., що відіграло важливу роль у збереженні їх як нації в умовах еміграції. Концептуальними засадами діяльності усіх видів чеських громадських товариств є: спрямованість на підвищення національної свідомості чеського населення, сприяння зростанню освіченості й загального культурного їх рівня, покращення соціально-економічного становища й збільшення загального добробуту українських чехів. Проте, їх діяльність була обмеженою владою, наявністю національних організацій, окрім російських була небажаною з погляду безпеки для основ російської державності.

Джерела та література

1. Шпиталенко Г. А. Соціально-економічне і духовне життя чехів Волині (друга половина XIX - початок XX століття): Дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України – К., 2003. – 198 с.
2. Волкова С. А. Чехи на півдні України (60-ті рр. XIX - 30-ті рр. XX століття) : дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Волкова Світлана Анатоліївна ; Таврійський національний ун-т ім. В.І.Вернадського. – Сімф., 2006. – 278 с.
3. Курінна М.А. Традиційна культура та побут чехів Північного Приазов'я останньої чверті XIX ст. – XX ст. (на матеріалах с. Новгородівка Мелітопольського району Запорізької області): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології. – К., 2009. – 20 с.
4. Чехи і Дубенщина: Матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф., присвяченої 60-річчю репатріації чехів на етнічну Батьківщину, 18 трав. 2008 р. / Ред. П. Смолін; Літ. ред. М. Пшеничний - Дубно; Луцьк: Волин. обл. друк, 2008. – 96 с.
5. Главачек Р., Солдатюк М. Чехи на Дубенщині // Дубно і світ: Міжнар. ювіл. наук.-теорет. конф.. присвячена 900-річчю м. Дубна, 25-26 серп. 2000 р. - Дубно, 2000. - С. 27-28.
6. Солдатюк М.С. Культура, громадське життя та побут волинських чехів // Чехи на Волині: історія і сучасність : [Міжнар. наук.-краєзнав. конф., Житомир-Малин, 2001] / [Відп. ред. М.Ю.Костриця, В.І.Тимошенко]; Житомир. наук.-краєзнав. т-во дослідників Волині, Малин. район. держ. адмін., Малин. район. рада, Чеське культур.-освіт. т-во «Малинівське». – Житомир ; Малин : Волинь, 2001. – 119 с.
7. Vazulik. J. Dejiny volunskych Čechu. Leta 1868 – 1914. – Praha, 1997. – 210 s
8. Опанащук І.П. Фізична культура і спорт у Волинській губернії (кінець XIX – початок XX ст..) // Житомирщина на зламі тисячоліть / ред. М. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2000. – 390 с.
9. Бармак М. В. Німецьке, чеське та єврейське населення Волинської губернії (1796-1914 рр.): розселення, господарське життя, міграції / М. В. Бармак. – Тернопіль : [б.в.], 1999. – 206 с.
10. Центральний державний історичний архів України (далі – ЦДІА України). – Ф.442. – Оп.620. – Спр. 383. – Арк. 15.
11. ЦДІА України. - Ф.442. – Оп.620. – Спр. 383. – Арк. 15.
12. ЦДІА України. - Ф.442. – Оп.620. – Спр. 383. – Арк. 15.
13. ЦДІА України. - Ф.442. – Оп.532. – Спр. 75. – Арк. 34.
14. Полное Собрание законов Российской империи : Собр. третье. Том VIII. – СПб., 1890. – С. 1167
15. Волинские епархиальные ведомости.. – 1893. – № 6.
16. ЦДІА України. - Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 1727 – Арк. 13.
17. Відділ рукописів Інституту фольклору і етнографії ім. М.Т. Рильського. (Далі - ВРІФЕ). – Ф. 7. – 6/32. – арк.1
18. ВРІФЕ. – Ф. 7. – 6/32. – Арк. 4
19. Державний архів Київської області. – Ф. 10. – Оп. 1. – Спр. 489. – Арк. 1-5.
20. ВРІФЕ. – Ф. 7. – 6/32. – Арк. 2.
21. Волинские епархиальные ведомости. – 1916. – № 21.
22. ВРІФЕ. – Ф. 7. – 6/32. – Арк. 3.
23. Савчук С. Розселення, облаштування господарств чехів Дубенщини (друга половина XIX – початок XX століть) // Чехи і Дубенщина: Матеріали Міжнар. наук.-теорет. конф., присвяченої 60-річчю репатріації чехів на етнічну Батьківщину, 18 трав. 2008 р. / Ред. П. Смолін; Літ. ред. М. Пшеничний - Дубно; Луцьк: Волин. обл. друк, 2008. – 5-10 с.
24. Одеса: Адресная и справочная книга всей Одессы с отделом Одесский уезд на 1911 г. – Одесса, 1911. – с. 993
25. Памятная книжка Волынской губернии на 1914 г.. Житомир, 1913. – С. 548
26. Весь Юго-Западный край: справочная и адресная книга по Киевской, Подольской и Волынской губерниям. – К.: Тип. Л.М.Фиша и П.Е.Вольфсона, 1913. - 1115 с.
27. Труды Вольного экономического общества. – 1881. – Т. 3. – Вып. 4. Действия Общества. Прил. 2. – С. 427.
28. Надольська В.В. Чеські господарства Волинської губернії // Житомирщина на зламі тисячоліть / ред. М. Костриця. – Житомир : М.А.К., 2000. – 390 с.

Бойчук Я. А. Гражданские объединения чехов в Украине (1880-1914)

Статья посвящена комплексному исследованию процесса становления, развития и особенностей функционирования чешских общественных объединений на украинских землях в составе Российской империи в 1880-1914 гг. Доказывается, что становление чешских обществ, в отличие от титульной нации, имели свой путь развития, построенный на обычаях и исторических традициях. Исследована деятельность культурно-просветительных организаций чехов. Раскрыта их структура, формы работы и взаимодействие с государством. В ходе исследования выявлены основные направления работы филантропических организаций чехов. Охарактеризованы особенности ведения хозяйства этнических организаций на кооперативных началах. Показано вклад чехов-колонистов в социально-экономическое и культурное развитие Украины. Сделан вывод, о достаточно высоком уровне самоорганизации украинских чехов, что сыграло важную роль в сохранении их как нации в условиях эмиграции.

Ключевые слова: национальные меньшинства, общественные объединения, благотворительные организации, культурно-просветительские общества.

Boychuk Ya. A. Czech civic associations in Ukraine (1880-1914)

The article is devoted to the complex research process of formation, development and functioning of Czech public associations in the Ukrainian lands in the Russian Empire in 1880-1914. It is proved that the formation of Czech companies, in contrast to the titular nation, had their own way of development, built on the customs and historical traditions. Investigated the activity of Czech's cultural and educational institutions. Disclosed their structure, forms of work and interaction with the state. The study identified the main directions of the Czech philanthropic organizations. The features of farming ethnic organizations on a cooperative basis. Displaying Czech colonists contribution to socio-economic and cultural development of Ukraine. A fairly high level of self-Ukrainian Czechs, which played an important role in preserving them as a nation in terms of emigration was concluded.

Keywords: national minority associations, charitable organizations, cultural and educational society.

УДК 94(477.6):35.071.5-051"1917-1918"

Т. С. Вінцовський

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ФРАКЦІЇ В РОБОТІ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОГО ГУБЕРНСЬКОГО ЗЕМСТВА В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ЛИСТОПАДА 1917 – СІЧНЯ 1918 рр.

Стаття присвячена роботі української соціалістичної фракції у ході проведення надзвичайного Катеринославського губернського земського зібрання, яке проходило на фоні загострення військово-політичної ситуації на рубежі 1917 – 1918 років. Аналізуються дискусії гласних навколо питань організації центральної та регіональної влади, ставлення до Всеросійських та Українських Установчих зборів, організації просвітницьких заходів, видання земської газети та інше. Автор частково реконструював кадровий потенціал української фракції.

Ключові слова: революція, земства, більшовики, Катеринославська губернія, Центральна Рада, українська соціалістична фракція, Українська Народна Республіка

Регіональний наратив Української національної революції 1917 – 1921 рр. включає в себе різноманітні аспекти політичної, соціальної, культурної, військової, зрештою ментальної конструкції/реконструкції минулого, а категорії локальної історії виділяються в межах виділених дослідником одиниць аналізу, таких як уряд, партія, військо, церква, соціальні чи етнічні групи, громадські організації, органи місцевого самоврядування тощо. Функціонування системи місцевої влади хоча й було вельми важливим чинником формування контрімперського механізму самоорганізації суспільства опинилося на периферії наукового інтересу в радянські часи, оскільки затіялося вивченням діяльності рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, які трактувалися як альтернатива міським думах та земствам, особливо після державного перевороту в Петрограді 25 жовтня 1917 р. Прикметно, що перша узагальнююча монографія з історії земств, у якій лівова частка присвячувалась подіям революції 1917 р., з'явилася лише у 1990 р. [1]

Українська історична наука протягом останнього десятиліття здійснила серйозну пошукову та аналітичну роботу щодо заповнення існуючої лакуни. Про це свідчить ціла низка підготовлених монографій та статей авторів, котрі представляють різноманітні наукові та навчальні центри України [2-7]. Втім, винесена у заголовок публікації проблема не розглядалася у жодній відомій нам роботі, оскільки джерельна база для висвітлення розгортання українського національного руху в Катеринославській губернії є недостатньо повною, а в окремих випадках розпорошеною. Отже, перед нами постали наступні дослідницькі завдання: проаналізувати стенографічні звіти засідань надзвичайного Катеринославського губернського земського зібрання, яке проходило 8 – 12 січня 1918 р., ідентифікувати персональний склад української фракції в земстві, на фоні військово-політичного протистояння між більшовиками і представниками революційної демократії виявити головні тенденції в стосунках земств й інших суб'єктів революційного